ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 16ης Μαΐου 2013*

«Άρθρο 45 ΣΛΕΕ — Κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 — Άρθρο 10 — Παροχές γήρατος — Συνήθης διαμονή σε δύο διαφορετικά κράτη μέλη — Χορήγηση συντάξεως επιζώντος στο ένα κράτος μέλος και συντάξεως γήρατος στο άλλο — Αφαίρεση μίας από τις δύο παροχές — Ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθεισών παροχών»

Στην υπόθεση C-589/10,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku (Πολωνία) με απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2010, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 14 Δεκεμβρίου 2010, στο πλαίσιο της δίκης

Janina Wencel

κατά

Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Tizzano, πρόεδρο τμήματος, M. Ilešič, J.-J. Kasel (εισηγητή), M. Safjan, και M. Berger, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Cruz Villalón

γραμματέας: K. Malacek, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 1ης Μαρτίου 2012,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— ο Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku, εκπροσωπούμενος από τις K. M. Kalinowska, U. Kulisiewicz και A. Szybkie,

— η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Szpunar και από τις J. Faldyga και A. Siwek,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους T. Henze και J. Möller,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον V. Kreuschitz και την M. Owsiany-Hornung,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πολωνική.

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 24ης Μαΐου 2012,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 20, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ, καθώς και ορισμένων διατάξεων του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε και ενημερώθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 118/97 του Συμβουλίου, της 2ας Δεκεμβρίου 1996 (ΕΕ 1997, L 28, σ. 1), ως έχει μετά την τελευταία τροποποίησή του με τον κανονισμό (ΕΚ) 592/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008 (ΕΕ L 177, σ. 1, στο εξής: κανονισμός 1408/71).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο της εκδικάσεως διαφοράς μεταξύ της J. Wencel και του Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku (οργανισμός κοινωνικών ασφαλίσεων, τμήμα του Białystok, στο εξής: ZUS) με αντικείμενο το δικαίωμα της πρώτης σε σύνταξη γήρατος.

Το νομικό πλαίσιο

Η νομοθεσία της Ένωσης

3 Το άρθρο 1, στοιχείο η′, του κανονισμού 1408/71 ορίζει ότι ως «κατοικία» νοείται η συνήθης διαμονή.

4 Κατά το άρθρο 6, στοιχείο β′, του κανονισμού 1408/71, στο πλαίσιο του προσωπικού και του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του, ο κανονισμός αυτός αντικαθιστά οποιαδήποτε σύμβαση κοινωνικής ασφαλίσεως που συνδέει δύο τουλάχιστον κράτη μέλη.

5 Δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, στοιχείο γ′, του κανονισμού 1408/71, με τίτλο «Διεθνείς διατάξεις που δεν θίγει ο παρών κανονισμός», εξακολουθούν να εφαρμόζονται «ορισμένες διατάξεις συμβάσεων κοινωνικής ασφάλειας που έχουν συνάψει τα κράτη μέλη πριν από την έναρξη ισχύος του [ιδίου] κανονισμού, με την προϋπόθεση ότι είναι ευνοϊκότερες για τους δικαιούχους ή απορρέουν από ειδικές ιστορικές περιστάσεις και ότι το αποτέλεσμά τους είναι χρονικά περιορισμένο, εφόσον οι εν λόγω διατάξεις είναι καταχωρισμένες στο παράρτημα ΙΙΙ».

6 Μεταξύ των συμβάσεων κοινωνικής ασφαλίσεως που εξακολουθούν να εφαρμόζονται δυνάμει του παραρτήματος ΙΙΙ του κανονισμού 1408/71 καταλέγεται ιδίως η Σύμβαση μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Πολωνίας περί ασφαλίσεως εργατικού ατυχήματος και περί συντάξεων λόγω αναπηρίας, γήρατος και θανάτου (umowa z 9 października 1975 r. między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o zaopatrzeniu emerytalnym i wypadkowym), της 9ης Οκτωβρίου 1975 (*Dz. U.* 1976, αριθ. 16, θέση 101), ως έχει κατόπιν τροποποιήσεων (στο εξής: Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1975), η οποία συνήφθη υπό τις προϋποθέσεις και σύμφωνα με τις λεπτομερείς ρυθμίσεις του άρθρου 27, παράγραφοι 2 έως 4, της γερμανοπολωνικής Συμβάσεως περί κοινωνικής ασφαλίσεως (umowa polsko-niemiecka o zabezpieczeniu społecznym z dnia 8.12.1990), της 8ης Οκτωβρίου 1990 (*Dz. U.* 1991, αριθ. 108, θέση 468).

7 Το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71, με τίτλο «Άρση της ρήτρας κατοικίας – Επίπτωση της υποχρεωτικής ασφαλίσεως στην απόδοση των εισφορών», ορίζει, στην παράγραφο 1 αυτού, τα εξής:

«Εκτός αν ο παρών κανονισμός προβλέπει άλλως, οι εις χρήμα παροχές αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων, οι συντάξεις εργατικών ατυχημάτων ή επαγγελματικής ασθένειας και τα επιδόματα θανάτου που αποκτώνται δυνάμει της νομοθεσίας ενός ή περισσοτέρων κρατών μελών δεν δύνανται να υποστούν καμία μείωση, τροποποίηση, αναστολή, κατάργηση, κατάσχεση επειδή ο δικαιούχος κατοικεί στο έδαφος κράτους μέλους άλλου από εκείνο όπου ευρίσκεται ο φορέας οφειλέτης.

[…]»

8 Δυνάμει του άρθρου 12 του κανονισμού 1408/71:

«1. Ο παρών κανονισμός δεν δύναται να παρέχει ή να διατηρεί δικαίωμα λήψεως περισσότερων παροχών της ίδιας φύσεως που αφορούν την ίδια περίοδο υποχρεωτικής ασφαλίσεως […].

2. Οι ρήτρες μειώσεως, αναστολής ή καταργήσεως που προβλέπονται από τη νομοθεσία κράτους μέλους σε περίπτωση σωρεύσεως μιας παροχής με άλλες παροχές κοινωνικής ασφάλισης ή με άλλα εισοδήματα πάσης φύσεως, εφαρμόζονται εις βάρος του δικαιούχου, εφόσον δεν ορίζεται άλλως στον παρόντα κανονισμό, ακόμα και αν πρόκειται περί παροχών που αποκτήθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους ή περί εισοδημάτων που αποκτήθηκαν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους.»

9 Κατά το άρθρο 13, παράγραφος 1, του κανονισμού 1408/71, «τα πρόσωπα για τα οποία ισχύει ο παρών κανονισμός υπόκεινται στη νομοθεσία ενός μόνου κράτους μέλους. Η νομοθεσία αυτή προσδιορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του […] τίτλου [II]».

10 Κατά το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο στ′, του κανονισμού 1408/71:

«Με την επιφύλαξη των άρθρων 14 έως 17:

[…]

στ) το άτομο στο οποίο η νομοθεσία κράτους μέλους παύει να έχει εφαρμογή, χωρίς η νομοθεσία άλλου κράτους μέλους να καταστεί εφαρμοστέα […], υπόκειται στη νομοθεσία κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου κατοικεί, σύμφωνα με τις διατάξεις αυτής και μόνο της νομοθεσίας.»

11 Κατά το άρθρο 46α του κανονισμού 1408/71:

«1. Ως σωρεύσεις παροχών της ιδίας φύσεως νοούνται, κατά την έννοια του παρόντος κεφαλαίου: όλες οι σωρεύσεις παροχών αναπηρίας, γήρατος και επιζώντων που υπολογίζονται ή χορηγούνται βάσει των περιόδων ασφαλίσεως ή/και κατοικίας, που έχουν πραγματοποιηθεί από ένα και το αυτό πρόσωπο.

2. Ως σωρεύσεις παροχών διαφορετικής φύσεως, νοούνται, κατά την έννοια του παρόντος κεφαλαίου: όλες οι σωρεύσεις παροχών που δεν μπορούν να θεωρηθούν ως σωρεύσεις της ιδίας φύσεως κατά την έννοια της παραγράφου 1.

3. Για την εφαρμογή των ρητρών μειώσεως, αναστολής ή καταργήσεως που προβλέπονται από τη νομοθεσία ενός κράτους μέλους σε περίπτωση σωρεύσεως παροχής αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων με παροχή της ιδίας φύσεως ή διαφορετικής φύσεως ή με άλλα εισοδήματα, εφαρμόζονται οι ακόλουθοι κανόνες:

[…]

δ) όταν, δυνάμει της νομοθεσίας ενός μόνο κράτους μέλους, εφαρμόζονται διατάξεις περικοπής, αναστολής ή κατάργησης λόγω του ότι ο ενδιαφερόμενος λαμβάνει παροχές της ίδιας ή άλλης φύσης, οι οποίες απορρέουν από τη νομοθεσία άλλων κρατών μελών ή άλλα εισοδήματα κτηθέντα στο έδαφος άλλων κρατών μελών, η μείωση της παροχής, που απορρέει από τη νομοθεσία του πρώτου κράτους μέλους, μπορεί να φθάσει μόνο μέχρι του ύψους των παροχών που απορρέουν από τη νομοθεσία των άλλων κρατών μελών από τα εισοδήματα που έχουν αποκτηθεί στο έδαφος των άλλων κρατών μελών.»

Οι γερμανοπολωνικές Συμβάσεις

12 Το άρθρο 4 της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975 ορίζει τα εξής:

«1. Οι συντάξεις ασφαλίσεως γήρατος χορηγούνται από τον ασφαλιστικό φορέα του κράτους στο έδαφος του οποίου κατοικεί ο δικαιούχος, σύμφωνα με τις ισχύουσες για τον φορέα αυτό διατάξεις.

2. Κατά την εκκαθάριση της συντάξεως σύμφωνα με τους κανόνες που ισχύουν για τον φορέα της παραγράφου 1, ο φορέας αυτός λαμβάνει υπόψη τον ασφαλιστικό χρόνο, τις περιόδους απασχολήσεως και τα λοιπά εξομοιούμενα χρονικά διαστήματα που έχουν διανυθεί στο άλλο κράτος ως εάν αυτά είχαν διανυθεί στο έδαφος του πρώτου κράτους.

3. Οι συντάξεις της παραγράφου 2 οφείλονται μόνο καθ' όσο χρόνο ο ενδιαφερόμενος διαμένει στο έδαφος του κράτους του οποίου ο ασφαλιστικός φορέας έχει προβεί στην εκκαθάριση της συντάξεως. Κατά τον χρόνο αυτό, ο δικαιούχος της συντάξεως δεν έχει έναντι του ασφαλιστικού φορέα άλλου κράτους κανένα δικαίωμα σε σχέση με τον ασφαλιστικό χρόνο, με τις περιόδους απασχολήσεως και με τα λοιπά εξομοιούμενα χρονικά διαστήματα που έχουν διανυθεί στο εν λόγω άλλο κράτος [...]».

13 Δυνάμει του άρθρου 27, παράγραφος 2, της γερμανοπολωνικής Συμβάσεως της 8ης Δεκεμβρίου 1990 για την κοινωνική ασφάλιση, τα δικαιώματα και οι εξουσίες που έχουν αποκτηθεί έως την 1η Ιανουαρίου 1991 σε ένα από τα συμβαλλόμενα στη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1975 κράτη δεν θίγονται για όσο χρόνο οι δικαιούχοι κατοικούν στο έδαφος του κράτους αυτού.

Η πολωνική νομοθεσία

14 Στην Πολωνία, οι συντάξεις γήρατος και λοιπές συντάξεις διέπονται από τον νόμο περί συντάξεων γήρατος και λοιπών συντάξεων που καταβάλλονται από το ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων (ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), της 17ης Δεκεμβρίου 1998, όπως έχει κωδικοποιηθεί (*Dz. U.* 2004, αριθ. 153, θέση 1227, στο εξής: νόμος περί συντάξεων γήρατος).

15 Κατά το άρθρο 114, παράγραφος 1, του ως άνω νόμου, κατόπιν αιτήματος του ενδιαφερομένου ή στο πλαίσιο αυτεπάγγελτης εξετάσεως, το δικαίωμα σε παροχές ή το ύψος των παροχών αυτών επανακαθορίζεται στην περίπτωση κατά την οποία, μετά την οριστικοποίηση της σχετικής με τις παροχές αποφάσεως, προσκομισθούν νέα στοιχεία ή περιέλθουν σε γνώση της διοικήσεως περιστατικά προγενέστερα της εκδόσεως της αποφάσεως, τα οποία ασκούν επιρροή στο δικαίωμα σε παροχές ή στο ύψος των παροχών αυτών.

16 Κατά το άρθρο 138, παράγραφοι 1 και 2, του νόμου περί συντάξεων, όποιος έχει λάβει παροχές αχρεωστήτως υποχρεούται να τις επιστρέψει. Ως αχρεωστήτως χορηγηθείσες παροχές νοούνται όσες καταβλήθηκαν μολονότι συντρέχουν περιστάσεις δικαιολογούσες την εν όλω ή εν μέρει απόσβεση ή αφαίρεση του δικαιώματος σε παροχή ή τη διακοπή της καταβολής των παροχών, εφόσον γνωστοποιηθεί στον αποδέκτη των παροχών ότι δεν έχει δικαίωμα σε παροχές.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

17 Η J. Wencel, Πολωνή υπήκοος γεννηθείσα στις 25 Φεβρουαρίου 1930, ήταν εγγεγραμμένη από το 1954 στο μητρώο του Δήμου Białystok (Πολωνία). Ο σύζυγός της, επίσης Πολωνός υπήκοος, εγκαταστάθηκε, μετά τον γάμο τους το 1975, στη Φρανκφούρτη (Γερμανία), όπου δηλώθηκε ως κάτοικος και συνήψε σχέση μισθωτής εργασίας, στο πλαίσιο της οποίας κατέβαλλε κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές. Από το 1984 λάμβανε σύνταξη αναπηρίας στη Γερμανία. Η J. Wencel τον επισκεπτόταν συχνά στο εν λόγω κράτος μέλος, ενώ αυτός περνούσε όλες του τις διακοπές και αργίες στην Πολωνία.

18 Σύμφωνα με τη βεβαίωση τόπου κατοικίας που εξέδωσε ο Δήμος Φρανκφούρτης, η J. Wencel διέμενε από το 1984 σε μόνιμη βάση στη Γερμανία. Εκεί έλαβε άδεια παραμονής, χωρίς ποτέ να ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα. Εντούτοις, μεταξύ των ετών 1984 και 1990, απασχολούνταν από τη νύφη της ως παιδοκόμος στην Πολωνία. Με την από 24 Οκτωβρίου 1990 απόφαση του ZUS, η J. Wencel απέκτησε δικαίωμα σε πολωνική σύνταξη γήρατος για τις περιόδους απασχολήσεως που είχε διανύσει στην Πολωνία. Από τον θάνατο του συζύγου της το 2008, λαμβάνει από γερμανικό ασφαλιστικό φορέα σύνταξη χηρείας, η οποία της καταβάλλεται, μεταξύ άλλων, λόγω της κατοικίας της στη Γερμανία. Σήμερα κατοικεί στην Πολωνία μαζί με τον γιο της, τη νύφη και τα εγγόνια της.

19 Το 2009 ο ZUS πληροφορήθηκε ότι η J. Wencel ήταν δηλωμένη τόσο ως κάτοικος Πολωνίας όσο και ως κάτοικος Γερμανίας. Ο ZUS, στηριζόμενος στην από 24 Νοεμβρίου 2009 έγγραφη δήλωση της J. Wencel ότι κατοικεί στη Γερμανία, αλλά περνά όλες τις διακοπές, εορτές και αργίες στην Πολωνία, εξέδωσε δύο αποφάσεις βάσει των άρθρων 114 και 138 του νόμου περί συντάξεων γήρατος.

20 Με την πρώτη απόφαση, με ημερομηνία 26 Νοεμβρίου 2009, ο ZUS ανακάλεσε την προγενέστερη, από 24 Οκτωβρίου 1990 απόφαση περί χορηγήσεως συντάξεως γήρατος και διέκοψε την καταβολή της συντάξεως αυτής. Κατά τον ZUS, δυνάμει του άρθρου 4 της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975, αρμόδιος να αποφαίνεται επί αιτήματος χορηγήσεως συντάξεως γήρατος είναι μόνον ο ασφαλιστικός φορέας του κράτους στο οποίο έχει την κατοικία του ο αιτών. Δεδομένου ότι η J. Wencel κατοικούσε σε μόνιμη βάση στη Γερμανία από το 1975, δεν μπορούσε να ζητήσει σύνταξη γήρατος στο πλαίσιο του πολωνικού κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος. Με τη δεύτερη απόφαση, με ημερομηνία 23 Δεκεμβρίου 2009, ο ZUS ζήτησε από την J. Wencel να του επιστρέψει τα ποσά που της κατέβαλε αχρεωστήτως κατά την προηγούμενη τριετία.

21 Στις 4 Ιανουαρίου 2010 η J. Wencel προσέβαλε τις δύο προαναφερθείσες αποφάσεις ενώπιον του Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku (περιφερειακό δικαστήριο εργατικών και κοινωνικοασφαλιστικών υποθέσεων του Białystok), προβάλλοντας παράβαση των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης περί ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής. Ειδικότερα, το γεγονός ότι είχε δύο τόπους συνήθους διαμονής δεν θα έπρεπε, κατ' αυτήν, να της στερήσει το δικαίωμά της σε σύνταξη γήρατος στην Πολωνία. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι η από 24 Νοεμβρίου 2009 δήλωσή της συντάχθηκε εν τάχει υπό την πίεση των υπαλλήλων του ZUS, οπότε δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

22 Με απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2010, το επιληφθέν της διαφοράς δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της J. Wencel με το σκεπτικό ότι, μολονότι ένα πρόσωπο μπορεί να δηλώσει κατοικία σε δύο διαφορετικά κράτη μέλη, το άρθρο 4 της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975 αποκλείει τη δυνατότητα του προσώπου αυτού να έχει δύο διαφορετικά κέντρα ενδιαφερόντων. Το γεγονός ότι η J. Wencel μετατόπισε το κέντρο ενδιαφερόντων της στη Γερμανία είχε ως συνέπεια να καταστεί αρμόδιος ο γερμανικός ασφαλιστικός φορέας. Επιπλέον, παρά την προειδοποίηση που περιλαμβανόταν στην απόφαση περί απονομής συντάξεως γήρατος, η J. Wencel παρέλειψε να ενημερώσει τον ZUS για την απόφασή της να αναχωρήσει από την Πολωνία.

23 Η J. Wencel άσκησε έφεση κατά της ως άνω αποφάσεως ενώπιον του Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku.

24 Κατά το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, από το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 προκύπτει ότι όποιος κατοικεί στο έδαφος ορισμένου κράτους μέλους δεν μπορεί να στερηθεί τα δικαιώματα σε παροχές τα οποία απέκτησε δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους. Μολονότι το συγκεκριμένο άρθρο δεν ρυθμίζει την περίπτωση όσων έχουν συγχρόνως δυο τόπους συνήθους διαμονής, πρέπει να γίνει δεκτό ότι και η περίπτωση αυτή καλύπτεται από το εν λόγω άρθρο 10. Το αιτούν δικαστήριο, αφού απαρίθμησε όλα τα πραγματικά στοιχεία που συνηγορούν υπέρ της διαπιστώσεως ότι όντως η J. Wencel είχε συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής και ότι, μεταξύ των ετών 1975 και 2008, περνούσε τον μισό της χρόνο στην Πολωνία και τον άλλο μισό στη Γερμανία, έκρινε ότι η περίπτωση της J. Wencel είναι ιδιότυπη και ότι η παράλειψή της να δηλώσει τη μεταφορά του κέντρου των ενδιαφερόντων της εξηγείται από το γεγονός ότι θεωρούσε δεδομένο ότι είχε συγχρόνως δυο ισότιμους τόπους κατοικίας κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο η′, του κανονισμού 1408/71.

25 Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς το αν η J. Wencel μπορεί να στερηθεί τα δικαιώματά της σε παροχές για τον λόγο και μόνο ότι αυτή είχε συγχρόνως δυο τόπους συνήθους διαμονής. Κατά το ίδιο δικαστήριο, οι αποφάσεις του ZUS εμφανίζονται αντίθετες προς την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

26 Συγκεκριμένα, στον βαθμό που, μετά την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Πολωνίας στην Ένωση το 2004, οι διατάξεις της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975 εφαρμόζονται, κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, στοιχείο β′, του κανονισμού 1408/71, μόνον εφόσον δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές σε σχέση με τις διατάξεις του κανονισμού αυτού, η J. Wencel δεν θα έπρεπε, κατ' εφαρμογή των άρθρων 20 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ και του άρθρου 10 του εν λόγω κανονισμού, να υποστεί καμία μείωση των δικαιωμάτων της σε παροχές λόγω του ότι είχε, επί διάστημα μεγαλύτερο της τριακονταετίας, δύο ισότιμους τόπους κατοικίας.

27 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η απόφαση περί χορηγήσεως συντάξεως γήρατος μπορεί να ανακληθεί αναδρομικώς παρά το γεγονός ότι η ενδιαφερομένη δεν είχε λάβει γνώση της υποχρεώσεώς της να γνωστοποιήσει την επέλευση οποιουδήποτε γεγονότος δυνάμενου να ασκήσει επιρροή στον καθορισμό του αρμόδιου για την εξέταση αιτημάτων χορηγήσεως συντάξεως γήρατος ασφαλιστικού φορέα.

28 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 10 του κανονισμού [...] 1408/71 [...] ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της κατοχυρούμενης στο άρθρο 21 [ΣΛΕΕ] και στο άρθρο 20, παράγραφος 2, [ΣΛΕΕ] αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής εντός των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι οι σε χρήμα παροχές γήρατος που χορηγούνται δυνάμει της νομοθεσίας κράτους μέλους δεν δύνανται να υποστούν καμία μείωση, τροποποίηση, αναστολή, κατάργηση ή κατάσχεση επειδή ο δικαιούχος κατοικούσε συγχρόνως στο έδαφος δυο κρατών μελών (δηλαδή είχε δυο ίσης σημασίας τόπους συνήθους διαμονής) εκ των οποίων το ένα είναι διαφορετικό από το κράτος μέλος στο οποίο εδρεύει ο φορέας που υποχρεούται στην καταβολή των παροχών;

2) Έχουν τα άρθρα 21 [ΣΛΕΕ] και 20, παράγραφος 2, [ΣΛΕΕ], καθώς και το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 την έννοια ότι αντίκειται προς αυτά η εφαρμογή της εθνικής διατάξεως του άρθρου 114, παράγραφος 1, του [νόμου περί συντάξεων γήρατος], σε συνδυασμό με το άρθρο 4 της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975 [...], κατά τρόπον ώστε ο πολωνικός οργανισμός συντάξεων να μπορεί να επανεξετάσει την υπόθεση και να αφαιρέσει το δικαίωμα σε σύνταξη γήρατος από πρόσωπο το οποίο, αφενός, έχει επί μακρόν συγχρόνως δυο τόπους συνήθους διαμονής (δυο κέντρα ενδιαφερόντων) σε δυο κράτη που, σήμερα, ανήκουν αμφότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, αφετέρου, δεν υπέβαλε, προ του 2009, αίτημα ή δήλωση για την πρόθεσή του να μεταφέρει το κέντρο των ενδιαφερόντων του σε ένα από τα εν λόγω κράτη;

Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως:

3) Έχουν το άρθρο 20, παράγραφος 2, [ΣΛΕΕ] και το άρθρο 21 [ΣΛΕΕ], καθώς και το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 την έννοια ότι αποκλείουν την εφαρμογή της εθνικής διατάξεως του άρθρου 138, παράγραφοι 1 και 2, του [νόμου περί συντάξεων γήρατος], κατά τρόπον ώστε ο πολωνικός οργανισμός συντάξεων να μπορεί να ζητήσει από πρόσωπο το οποίο είχε συγχρόνως, από το 1975 έως το 2009, δυο τόπους συνήθους διαμονής (δυο κέντρα ενδιαφερόντων) σε δυο κράτη που, σήμερα, είναι αμφότερα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την επιστροφή της καταβληθείσας κατά την τελευταία τριετία συντάξεως γήρατος, εφόσον το πρόσωπο αυτό δεν ενημερώθηκε από τον πολωνικό ασφαλιστικό φορέα, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκδόσεως της αποφάσεως περί απονομής της συντάξεως και μετά την καταβολή αυτής, για την υποχρέωσή του να γνωστοποιήσει ότι έχει δυο τόπους συνήθους διαμονής σε δυο κράτη και να καταθέσει αίτημα ή δήλωση προκειμένου να ορίσει τον ασφαλιστικό φορέα ενός από τα εν λόγω κράτη ως αρμόδιο να αποφαίνεται επί αιτημάτων σχετικών με τη σύνταξη γήρατος;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

29 Λαμβανομένης υπόψη της ιδιαιτερότητας της υπό κρίση υποθέσεως και προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πρέπει προκαταρκτικώς να διευκρινιστεί αν και, επί καταφατικής απαντήσεως, σε ποιο βαθμό οι διατάξεις του κανονισμού 1408/71 έχουν εφαρμογή σε περίπτωση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης.

30 Όσον αφορά, πρώτον, την κατά χρόνο εφαρμογή του κανονισμού 1408/71, υπενθυμίζεται ότι, σε σχέση με τη Δημοκρατία της Πολωνίας, ο κανονισμός αυτός άρχισε να ισχύει από την προσχώρηση του κράτους αυτού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ήτοι από 1ης Μαΐου 2004.

31 Εν προκειμένω, μολονότι η J. Wencel απέκτησε το δικαίωμα σε πολωνική σύνταξη γήρατος δυνάμει της από 24 Οκτωβρίου 2009 αποφάσεως του ZUS, εντούτοις το δικαίωμα αυτό αφαιρέθηκε δυνάμει των από 26 Νοεμβρίου και 23 Δεκεμβρίου 2009 αποφάσεων και ζητήθηκε από την J. Wencel να επιστρέψει τα ποσά που φέρονται να έχουν καταβληθεί αχρεωστήτως κατά την προηγούμενη τριετία.

32 Κατά συνέπεια, αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης είναι οι δύο αυτές αποφάσεις, οι οποίες εκδόθηκαν μετά την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Πολωνίας στην Ένωση.

33 Άλλωστε, κατά πάγια νομολογία, μολονότι ο κανονισμός 1408/71, ως νέο νομοθέτημα στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως των διακινούμενων εργαζομένων το οποίο εφαρμόζεται στην Πολωνία από 1ης Μαΐου 2004, παράγει καταρχήν αποτελέσματα μόνο για το μέλλον, εντούτοις μπορεί να έχει εφαρμογή επί των μελλοντικών συνεπειών καταστάσεως που ανέκυψε υπό το κράτος της προϊσχύσασας νομοθεσίας (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 18 Απριλίου 2002, C-290/00, Duchon, Συλλογή 2002, σ. I-3567, σκέψη 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

34 Επομένως, η νομιμότητα των από 26 Νοεμβρίου και 23 Δεκεμβρίου 2009 αποφάσεων πρέπει να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα του κανονισμού 1408/71, υπό την προϋπόθεση ότι δεν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής των διατάξεων συμβάσεων κοινωνικής ασφαλίσεως.

35 Όσον αφορά, δεύτερον, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1408/71, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, στοιχείο γ', του κανονισμού 1408/71, οι διατάξεις των συμβάσεων κοινωνικής ασφαλίσεως που μνημονεύονται στο παράρτημα III του κανονισμού αυτού εξακολουθούν να ισχύουν, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 6 του ίδιου κανονισμού, σύμφωνα με το οποίο ο κανονισμός αυτός, στο πλαίσιο του προσωπικού και του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του,

αντικαθιστά καταρχήν τις συμβάσεις κοινωνικής ασφαλίσεως που συνδέουν δύο ή περισσότερα κράτη μέλη (απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2007, C-396/05, C-419/05 και C-450/05, Habelt κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-11895, σκέψη 87).

36 Η Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1975, δεδομένου ότι έχει περιληφθεί στο παράρτημα ΙΙΙ του κανονισμού 1408/71, εξακολουθεί καταρχήν να ισχύει ακόμη και μετά την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1408/71 στην Πολωνία, εφόσον πληρούται μία από τις δύο προϋποθέσεις του άρθρου 7, παράγραφος 2, στοιχείο γ', του κανονισμού 1408/71, ήτοι, εφόσον η εφαρμογή των διατάξεων της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975 είναι ευνοϊκότερη για τους δικαιούχους ή η σύμβαση αυτή οφείλεται σε ειδικές ιστορικές περιστάσεις και εφόσον τα αποτελέσματά της είναι χρονικώς περιορισμένα.

37 Ειδικότερα, ο κανονισμός 1408/71 εφαρμόζεται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι οι διμερείς συμβάσεις που συνήφθησαν πριν από την έναρξη ισχύος του δεν εμποδίζουν την εφαρμογή αυτού (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 7ης Μαΐου 1969, 28/68, Torrekens, Συλλογή τόμος 1969-1971, σ. 41, σκέψεις 19 έως 21). Εντούτοις, όταν μία διάταξη του δικαίου της Ένωσης, όπως το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού, προσδίδει υπέρτερη ισχύ στην εφαρμογή μιας διμερούς συμβάσεως, δεν μπορεί να έχει περιεχόμενο αντίθετο προς τις αρχές στις οποίες στηρίζεται η νομοθεσία της οποίας η διάταξη αυτή αποτελεί μέρος (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 4ης Μαΐου 2010, C-533/08, TNT Express Nederland, Συλλογή 2010, σ. I-4107, σκέψη 51).

38 Εξ αυτού έπεται ότι το δίκαιο της Ένωσης μπορεί να εφαρμόζεται όχι μόνο σε όλες τις περιπτώσεις οι οποίες, τηρουμένων των προϋποθέσεων του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, δεν καλύπτονται από το πεδίο εφαρμογής της Συμβάσεως της 9ης Οκτωβρίου 1975, αλλά και στις περιπτώσεις στις οποίες οι διατάξεις της Συμβάσεως αυτής δεν είναι σύμφωνες προς τις αρχές στις οποίες στηρίζεται ο εν λόγω κανονισμός.

39 Οι αρχές αυτές, οι οποίες αποτελούν τη βάση των κανόνων για τον συντονισμό των εθνικών κοινωνικοασφαλιστικών νομοθεσιών, αντιστοιχούν στις αφορώσες τον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων αρχές, μεταξύ των οποίων η θεμελιώδης αρχή ότι η δράση της Ένωσης περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την εξάλειψη, μεταξύ των κρατών μελών, οποιουδήποτε εμποδίου στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 7ης Μαρτίου 2013, C-127/11, van den Booren, σκέψη 43 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

40 Εξάλλου, στον βαθμό που η J. Wencel άσκησε το δικαίωμά της στην ελεύθερη κυκλοφορία, η περίπτωσή της καλύπτεται από τις αρχές στις οποίες στηρίζεται ο κανονισμός 1408/71. Πάντως, δεδομένου ότι η επίμαχη διεθνής σύμβαση δεν συνομολογήθηκε με σκοπό την εφαρμογή των ως άνω αρχών, ενδέχεται, σε περιπτώσεις όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, να θίγει τις αρχές αυτές.

41 Ως εκ τούτου, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η περίπτωση της J. Wencel πρέπει να εξεταστεί με βάση τον κανονισμό 1408/71.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

42 Με τα προδικαστικά ερωτήματά του, τα οποία επιβάλλεται να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατά βάση αν το δίκαιο της Ένωσης έχει την έννοια ότι ο φορέας κοινωνικής ασφαλίσεως νομιμοποιείται να αφαιρέσει αναδρομικώς το δικαίωμα σε σύνταξη γήρατος που έχει χορηγήσει σε δικαιούχο ο οποίος, επί σειρά ετών, είχε συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής σε δύο διαφορετικά κράτη μέλη και να ζητήσει την επιστροφή της συντάξεως που φέρεται να του καταβλήθηκε αχρεωστήτως, για τον λόγο ότι ο ασφαλισμένος λαμβάνει σύνταξη επιζώντος σε άλλο κράτος μέλος, στο έδαφος του οποίου επίσης κατοικεί.

43 Πρώτον, πρέπει να ελεγχθεί αν, στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού 1408/71, και πιο συγκεκριμένα του άρθρου 10 αυτού, ένα πρόσωπο μπορεί να έχει συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής στο έδαφος δύο διαφορετικών κρατών μελών.

44 Όσον αφορά το εν λόγω άρθρο 10, επισημαίνεται ότι το άρθρο αυτό περιλαμβάνει τις διατάξεις για την άρση των σχετικών με την κατοικία προϋποθέσεων υπό την έννοια ότι διασφαλίζει τη χορήγηση κοινωνικοασφαλιστικών παροχών από το αρμόδιο κράτος στην περίπτωση που ο ασφαλισμένος κατοικεί ή μεταφέρει την κατοικία του σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο βρίσκεται ο υπόχρεος σε καταβολή οργανισμός.

45 Πάντως, στον βαθμό που το γράμμα του άρθρου 10 του κανονισμού 1408/71 δεν καθιστά δυνατή την απάντηση στο ερώτημα αν ο εν λόγω κανονισμός επιτρέπει την ύπαρξη δύο τόπων συνήθους διαμονής σε δύο διαφορετικά κράτη μέλη, υπενθυμίζεται ότι ο κανονισμός αυτός καθιερώνει σύστημα για τον συντονισμό των εθνικών κοινωνικοασφαλιστικών ρυθμίσεων και προβλέπει, στον τίτλο ΙΙ αυτού, κανόνες σχετικά με τον καθορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας.

46 Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι διατάξεις αυτές αποσκοπούν όχι μόνο στην αποτροπή του ενδεχομένου τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα να βρεθούν χωρίς κάλυψη στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως λόγω ελλείψεως οποιασδήποτε εφαρμοστέας νομοθεσίας (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 9ης Ιουνίου 1964, 92/63, Nonnenmacher, Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1115), αλλά και στην υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα ενός μόνον κράτους μέλους, ώστε να αποτρέπονται τόσο η σώρευση των εφαρμοστέων εθνικών νομοθεσιών όσο και οι περιπλοκές που μπορούν να ανακύψουν από αυτήν (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 10ης Ιουλίου 1986, 60/85, Luijten, Συλλογή 1986, σ. 2365, σκέψη 12).

47 Η αρχή της εφαρμογής της νομοθεσίας ενός μόνο κράτους μέλους βρίσκει την έκφρασή της ιδίως στο άρθρο 13, παράγραφοι 1 (βλ. επ' αυτού, μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση Luijten, σκέψη 13) και 2, στοιχείο στ', του κανονισμού 1408/71, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 28 των προτάσεών του, καθώς και στο άρθρο 14α, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού (απόφαση της 9ης Μαρτίου 2006, C-493/04, Piatkowski, Συλλογή 2006, σ. I-2369, σκέψη 21).

48 Στον βαθμό που το σύστημα, το οποίο έχει καθιερώσει ο κανονισμός 1408/71, δέχεται την κατοικία ως στοιχείο συνδέσεως για τον καθορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας, δεν θα μπορούσε να γίνει δεκτό ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού 1408/71, ένα πρόσωπο μπορεί να έχει συγχρόνως πολλές κατοικίες σε διάφορα κράτη μέλη, διότι άλλως οι αναφερθείσες στην προηγούμενη σκέψη διατάξεις θα στερούνταν πρακτικής αποτελεσματικότητας.

49 Η διαπίστωση αυτή έχει επιβεβαιωθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την έννοια της «κατοικίας» κατά τις ρυθμίσεις της Ένωσης περί κοινωνικής ασφαλίσεως των διακινούμενων εργαζομένων. Πράγματι, όταν η έννομη κατάσταση ενός προσώπου μπορεί να υπαχθεί στη νομοθεσία περισσότερων του ενός κρατών μελών, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι η έννοια «κράτος μέλος στο οποίο κατοικεί ένα πρόσωπο» αναφέρεται στο κράτος στο οποίο το πρόσωπο αυτό έχει τη συνήθη διαμονή του και όπου βρίσκεται το σύνηθες κέντρο των ενδιαφερόντων του (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1999, C-90/97, Swaddling, Συλλογή 1999, σ. I-1075, σκέψη 29 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

50 Στην επιταγή καθορισμού ενός και μόνο τόπου κατοικίας απαντά η νομολογιακή διάπλαση σειράς στοιχείων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για τον καθορισμό του τόπου συνήθους διαμονής ενός προσώπου, στοιχείων τα οποία είναι σήμερα κωδικοποιημένα στο άρθρο 11, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 987/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, για καθορισμό της διαδικασίας εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) 883/2004 για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας (ΕΕ L 284, σ. 1).

51 Κατόπιν τούτου, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού, ένα πρόσωπο δεν μπορεί να έχει συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής στο έδαφος δύο διαφορετικών κρατών μελών.

52 Δεύτερον, προκειμένου να καθορίσει ποιος φορέας είναι αρμόδιος για την εκκαθάριση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων ενός προσώπου που τελεί στην κατάσταση της J. Wencel, το αιτούν δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των σχετικών στοιχείων της δικογραφίας, θα πρέπει να καθορίσει σε ποιο κράτος μέλος βρίσκεται, κατά την έννοια της προαναφερθείσας νομολογίας, η συνήθης διαμονή της ενδιαφερομένης.

53 Συναφώς, διευκρινίζεται καταρχάς ότι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα μόνο στην πολωνική επικράτεια και ότι η δραστηριότητα αυτή συνδεόταν με τους οικογενειακούς δεσμούς που διατηρούσε εκεί.

54 Περαιτέρω, από το 1990 η ενδιαφερομένη λάμβανε σύνταξη γήρατος ιδίω δικαιώματι, βάσει των σχετικών εισφορών που είχε καταβάλει στην Πολωνία.

55 Τέλος, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν η υποβληθείσα το 2009, κατόπιν αιτήματος του ZUS, δήλωση της ενδιαφερομένης ότι είχε την κατοικία της στη Γερμανία ανταποκρίνεται ή όχι στην πραγματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη ιδίως το γεγονός ότι, τουλάχιστον μετά τον θάνατο του συζύγου της το 2008, το κέντρο των ενδιαφερόντων της εμφανίζεται να έχει μετατοπιστεί εξ ολοκλήρου στην Πολωνία.

56 Τρίτον, αν υποτεθεί ότι ο αρμόδιος φορέας βρίσκεται στο ως άνω κράτος μέλος λόγω της κατοικίας της ενδιαφερομένης, θα πρέπει να διευκρινιστεί αν ο φορέας αυτός νομιμοποιείται να αφαιρέσει αναδρομικώς το δικαίωμά της σε σύνταξη γήρατος και να της ζητήσει να επιστρέψει τα ποσά της συντάξεως που φέρονται να της έχουν καταβληθεί αχρεωστήτως, με την αιτιολογία ότι η ενδιαφερόμενη λαμβάνει σύνταξη επιζώντος σε άλλο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου επίσης κατοικεί.

57 Όσον αφορά τη σώρευση παροχών, υπενθυμίζεται, αφενός, ότι ο κανονισμός 1408/71, κατά το άρθρο 12, παράγραφος 1, αυτού, δεν δύναται να παρέχει ή να επιτρέπει τη διατήρηση δικαιώματος λήψεως περισσότερων παροχών της ίδιας φύσεως που αφορούν την ίδια περίοδο υποχρεωτικής ασφαλίσεως.

58 Πάντως, δεδομένου ότι προδήλως, όπως προκύπτει από τις γραπτές παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, η πολωνική σύνταξη γήρατος, την οποία λάμβανε η J. Wencel στην Πολωνία, υπολογίσθηκε με βάση τον επαγγελματικό βίο της ίδιας της ενδιαφερομένης στο οικείο κράτος μέλος και ότι η γερμανική σύνταξη επιζώντος τής καταβαλλόταν σε αυτήν λόγω της δραστηριότητας που είχε ασκήσει ο θανών σύζυγός της στη Γερμανία, οι δύο παροχές δεν μπορούν να θεωρηθούν ως παροχές της ίδιας φύσεως (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1987, 197/85, Stefanutti, Συλλογή 1987, σ. 3855, σκέψη 13· της 12ης Φεβρουαρίου 1998, C-366/96, Cordelle, Συλλογή 1988, σ. I-583, σκέψεις 20 και 21, καθώς και της 7ης Μαρτίου 2013, C-127/11, van den Booren, σκέψεις 32 και 33).

59 Αφετέρου, όπως προκύπτει από το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71, οι ρήτρες μειώσεως που προβλέπει η νομοθεσία ενός κράτους μέλους εφαρμόζονται, εφόσον δεν ορίζεται άλλως στον κανονισμό, εις βάρος των δικαιούχων που λαμβάνουν παροχή από το κράτος μέλος αυτό, οσάκις οι δικαιούχοι μπορούν να λάβουν και άλλες παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως, ακόμη και αν οι παροχές αυτές αποκτήθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους (απόφαση της 7ης Μαρτίου 2002, C-107/00, Insalaca, Συλλογή 2002, σ. I-2403, σκέψη 22).

60 Κατά συνέπεια, ο κανονισμός 1408/71 δεν αποκλείει την εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας που έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται το ποσό της συντάξεως που δικαιούται να ζητήσει ο ασφαλισμένος λόγω της χορηγήσεως προς αυτόν παροχής γήρατος σε άλλο κράτος μέλος, με την επιφύλαξη, πάντως, της τηρήσεως των ορίων που έχει θέσει ο κανονισμός 1408/71.

61 Μεταξύ των ορίων αυτών καταλέγεται, ιδίως, το άρθρο 46α, παράγραφος 3, στοιχείο δ', του κανονισμού 1408/71, κατά το οποίο η παροχή που οφείλεται δυνάμει της νομοθεσίας του πρώτου κράτους μέλους μπορεί να μειωθεί μόνο μέχρι του ποσού των παροχών που οφείλονται δυνάμει της νομοθεσίας του άλλου κράτους μέλους.

62 Εκ των ανωτέρω έπεται ότι η πολωνική σύνταξη γήρατος της ενδιαφερομένης δεν μπορεί να αφαιρεθεί αναδρομικώς με την αιτιολογία της χορηγήσεως της γερμανικής παροχής επιζώντος. Εντούτοις, η σύνταξη αυτή μπορεί να μειωθεί μέχρι του ποσού των γερμανικών παροχών, κατ' εφαρμογή τυχόν υφιστάμενου πολωνικού κανόνα για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να ελέγξει αν υφίσταται εν προκειμένω τέτοιος κανόνας.

63 Στην περίπτωση που υφίσταται κανόνας για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών στην πολωνική έννομη τάξη, σύμφωνος προς τον κανονισμό 1408/71, θα πρέπει επίσης να ελεγχθεί αν ο εν λόγω κανόνας αντιβαίνει ενδεχομένως στις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ.

64 Πράγματι, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 37 της παρούσας αποφάσεως, η ερμηνεία που δίδεται στον κανονισμό 1408/71 δεν πρέπει να θίγει τη λύση που θα μπορούσε να προκύψει από ενδεχόμενη εφαρμογή των διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου. Η διαπίστωση ότι ένα εθνικό μέτρο είναι σύμφωνο με διάταξη πράξεως του παραγώγου δικαίου, εν προκειμένω του κανονισμού 1408/71, δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι το μέτρο αυτό μπορεί να διαφύγει τον έλεγχο συμφωνίας με τις διατάξεις της Συνθήκης (απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, C-208/07, von Chamier-Glisczinski, Συλλογή 2009, σ. I-6095, σκέψη 66 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και προαναφερθείσα απόφαση van den Booren, σκέψη 38).

65 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο έχει υποβάλει τα προδικαστικά ερωτήματα υπό το πρίσμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, των άρθρων 20, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ.

66 Ωστόσο, είναι προφανές ότι η περίπτωση της J. Wencel εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 45 ΣΛΕΕ.

67 Δεδομένου ότι η υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής, το Δικαστήριο δεν υποχρεούται να αποφανθεί ως προς την ερμηνεία των άρθρων 20, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ. Πράγματι, οι διατάξεις αυτές, οι οποίες κατοχυρώνουν γενικώς το δικαίωμα όλων των πολιτών της Ένωσης να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, βρίσκουν εξειδικευμένη έκφραση στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ, όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων (βλ., επ' αυτού, απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, C-379/11, Caves Krier Frères, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

68 Συναφώς, αρκεί η υπενθύμιση ότι το άρθρο 45 ΣΛΕΕ συνιστά εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής ότι η δράση της Ένωσης περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, την εξάλειψη, μεταξύ των κρατών μελών, οποιουδήποτε εμποδίου στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων (προαναφερθείσα απόφαση van den Booren, σκέψη 43 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

69 Κατά συνέπεια, αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης κάθε εθνικό μέτρο το οποίο, ακόμη και αν εφαρμόζεται χωρίς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, δύναται να θίξει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση, από τους πολίτες της Ένωσης, των θεμελιωδών ελευθεριών που κατοχυρώνει η Συνθήκη (βλ. προαναφερθείσα απόφαση van den Booren, σκέψη 44 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

70 Κατά πάγια νομολογία, εθνικά μέτρα αυτού του είδους είναι δυνατό να επιτρέπονται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι επιδιώκουν ορισμένο σκοπό γενικού συμφέροντος, ότι είναι κατάλληλα για τη διασφάλιση της υλοποιήσεως του σκοπού αυτού και ότι δεν υπερβαίνουν τα όρια του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού (προαναφερθείσα απόφαση van den Booren, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

71 Επομένως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει το συμβατό της επίμαχης εθνικής νομοθεσίας με τις επιταγές του δικαίου της Ένωσης, ελέγχοντας, πρώτον, αν ο κανόνας ο οποίος επιτάσσει την αφαίρεση του δικαιώματος συντάξεως γήρατος και την επιστροφή των ποσών που φέρονται να έχουν καταβληθεί αχρεωστήτως και ο οποίος εφαρμόζεται αδιακρίτως τόσο στους ημεδαπούς όσο και στους πολίτες άλλων κρατών μελών δεν συνεπάγεται στην πράξη, έναντι της ενδιαφερομένης, μεταχείρισή της λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με την επιφυλασσόμενη σε πρόσωπο του οποίου η κατάσταση δεν ενέχει κανένα διασυνοριακό στοιχείο, δεύτερον, σε περίπτωση που στην υπό κρίση υπόθεση διαπιστωθεί η ύπαρξη τέτοιας λιγότερο ευνοϊκής μεταχειρίσεως, αν ο επίμαχος εθνικός κανόνας δικαιολογείται βάσει αντικειμενικών εκτιμήσεων και, τρίτον, αν δεν είναι δυσανάλογος σε σχέση με τον θεμιτό σκοπό τον οποίο επιδιώκει το εθνικό δίκαιο (προαναφερθείσα απόφαση van den Booren, σκέψη 46).

72 Στο πλαίσιο της εξετάσεως αυτής, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει επίσης να λάβει υπόψη ότι η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 4 ΣΛΕΕ, υποχρεώνει τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών να χρησιμοποιούν όλα τα μέσα που διαθέτουν προς επίτευξη του σκοπού του άρθρου 45 ΣΛΕΕ (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις van Munster, σκέψη 32, και Leyman, σκέψη 49).

73 Με βάση το σύνολο των ανωτέρω εκτιμήσεων, στα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να δοθεί η ακόλουθη απάντηση:

— το άρθρο 10 του κανονισμού 1408/71 έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού, ένα πρόσωπο δεν μπορεί να έχει συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής στο έδαφος δύο διαφορετικών κρατών μελών·

— δυνάμει των διατάξεων του κανονισμού 1408/71, και πιο συγκεκριμένα των άρθρων 12, παράγραφος 2, και 46α, ο αρμόδιος φορέας ενός κράτους μέλους δεν νομιμοποιείται, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, να αφαιρέσει αναδρομικώς το δικαίωμα συντάξεως γήρατος του δικαιούχου και να ζητήσει την επιστροφή των ποσών της συντάξεως που φέρονται να του έχουν καταβληθεί αχρεωστήτως με την αιτιολογία ότι ο δικαιούχος λαμβάνει σύνταξη επιζώντος σε άλλο κράτος μέλος, στο έδαφος του οποίου επίσης κατοικεί. Εντούτοις, το ποσό της συντάξεως γήρατος που καταβάλλεται στο πρώτο κράτος μέλος μπορεί να μειωθεί μέχρι του ποσού των παροχών που χορηγούνται στο δεύτερο κράτος μέλος, διά της εφαρμογής τυχόν υφιστάμενου εθνικού κανόνα για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών·

— το άρθρο 45 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, δεν αντιβαίνει στο άρθρο αυτό η απόφαση με την οποία επιβάλλεται η μείωση του ποσού της συντάξεως γήρατος που καταβάλλεται στο πρώτο κράτος μέλος μέχρι του ποσού των παροχών που χορηγούνται στο άλλο κράτος μέλος, διά της εφαρμογής τυχόν υφιστάμενου κανόνα για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών, εφόσον, πρώτον, η εν λόγω απόφαση δεν συνεπάγεται στην πράξη τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση του δικαιούχου των παροχών σε σχέση με την επιφυλασσόμενη σε πρόσωπο του οποίου η κατάσταση δεν ενέχει κανένα διασυνοριακό στοιχείο, δεύτερον, σε περίπτωση που διαπιστωθεί η ύπαρξη τέτοιας λιγότερο ευνοϊκής μεταχειρίσεως, η απόφαση αυτή δικαιολογείται βάσει αντικειμενικών εκτιμήσεων και, τρίτον, η απόφαση αυτή δεν είναι δυσανάλογη σε σχέση με τον θεμιτό σκοπό τον οποίο επιδιώκει το εθνικό δίκαιο, προϋποθέσεις τη συνδρομή των οποίων οφείλει να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο.

Επί των δικαστικών εξόδων

74 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 10 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε και ενημερώθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 118/97 του Συμβουλίου, της 2ας Δεκεμβρίου 1996, ως έχει μετά την τελευταία τροποποίησή του με τον κανονισμό (ΕΚ) 592/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού, ένα πρόσωπο δεν μπορεί να έχει συγχρόνως δύο τόπους συνήθους διαμονής στο έδαφος δύο διαφορετικών κρατών μελών.

Δυνάμει των διατάξεων του κανονισμού 1408/71 και, πιο συγκεκριμένα, των άρθρων 12, παράγραφος 2, και 46α, ο αρμόδιος φορέας ενός κράτους μέλους δεν νομιμοποιείται, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, να αφαιρέσει αναδρομικώς το δικαίωμα συντάξεως γήρατος του δικαιούχου και να ζητήσει την επιστροφή των ποσών της συντάξεως που φέρονται να του έχουν καταβληθεί αχρεωστήτως με την αιτιολογία ότι ο δικαιούχος λαμβάνει σύνταξη επιζώντος σε άλλο κράτος μέλος, στο έδαφος του οποίου επίσης κατοικεί. Εντούτοις, το ποσό της συντάξεως γήρατος που καταβάλλεται στο πρώτο κράτος μέλος μπορεί να μειωθεί μέχρι του ποσού των παροχών που χορηγούνται στο δεύτερο κράτος μέλος, διά της εφαρμογής τυχόν υφιστάμενου εθνικού κανόνα για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών.

Το άρθρο 45 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, δεν αντιβαίνει στο άρθρο αυτό η απόφαση με την οποία επιβάλλεται η μείωση του ποσού της συντάξεως γήρατος που καταβάλλεται στο πρώτο κράτος μέλος μέχρι του ποσού των παροχών που χορηγούνται στο άλλο κράτος μέλος, διά της εφαρμογής τυχόν υφιστάμενου κανόνα για την αποτροπή της σωρεύσεως παροχών, εφόσον, πρώτον, η εν λόγω απόφαση δεν συνεπάγεται στην πράξη τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση του δικαιούχου των παροχών σε σχέση με την επιφυλασσόμενη σε πρόσωπο του οποίου η κατάσταση δεν ενέχει κανένα διασυνοριακό στοιχείο, δεύτερον, σε περίπτωση που διαπιστωθεί η ύπαρξη τέτοιας λιγότερο ευνοϊκής μεταχειρίσεως, η απόφαση αυτή δικαιολογείται βάσει αντικειμενικών εκτιμήσεων και, τρίτον, η απόφαση αυτή δεν είναι δυσανάλογη σε σχέση με τον θεμιτό σκοπό τον οποίο επιδιώκει το εθνικό δίκαιο, προϋποθέσεις τη συνδρομή των οποίων οφείλει να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο.

(υπογραφές)